("हरामि रामसौमित्री मृगो भूत्वा मृगायुवौ ।
उद्योगमभ्यमित्रीणो यथेष्टं तच्च सन्तनु" ॥
इति भट्टिः ।)

अभ्यमित्रीयः, पुं, (अमित्रस्य शत्रोराभिमुख्यं अव्ययीभावः, अभ्यमित्रमलङ्गामीत्यधिकारे अभ्यमित्र + छ तस्य ईयः ।) अभ्यमित्र्यः । इत्यमरः ॥

अभ्यमित्र्यः, पुं, (अभ्यमित्र + पूर्व्ववत् यत् ।) स्वसामर्थ्यवशेन शत्रुसम्मुखगमनकर्त्ता । युद्धस्थले शत्रुसम्मुखगामी । तत्पर्य्यायः । अभ्यमित्रीयः २ अभ्यमित्रीणः ३ । इत्यमरः ॥
("तमुद्यतनिशातासिं प्रत्युवाच जिजीविषुः ।
मारीचोऽनुनयंस्त्रासादभ्यमित्रीभवामि ते" ॥
इति भट्टिकाव्ये ।)

अभ्यर्णं, त्रि, (अभि + अर्द् + क्तः, आविदूर्य्ये इड्भावः णत्वञ्च ।) निकटं । इत्यमरः । (आसन्नः । निकटवर्त्ती । "तीव्रः स्मरसन्तापो न तथादौ बाधते यथासन्ने । तपति प्रावृषि नितरामभ्यर्णजलागमो दिवसः" । इति रत्नावली । "उपान्तां सैनिकाः न कैश्चिदाश्रमाभ्यर्णभूमयः परिक्रामन्तां" । इति महावीरचरिते । समीपं । सन्निधानं । अन्तिकं । "अभ्यर्णे परिरभ्य निर्भरमुरः प्रेमान्धया राधया" । इति गीतगोविन्दे ।)

अभ्यवकर्षणं, क्ली, (अभि + अव + कृष् + भावे ल्युट् ।) शल्यादेरुत्पाटनं । तत्पर्य्यायः । निर्हारः २ । इत्यमरः ॥

अभ्यवस्कन्दः, पुं, (अभि + अव + स्कन्द + घञ् ।) निःशङ्कीकरणाय शत्रुभिर्दीयमानः प्रहारः । तत्पर्य्यायः । अभ्यासादनं २ प्रपातः ३ धाटी ४ । इति हेमचन्द्रः ॥

अभ्यवस्कन्दनं, क्ली, (अभि + अव + स्कन्द + भावे ल्युट् ।) निःशङ्कीकरणाय शत्रुभिर्दीयमानः प्रहारः । शत्रुसम्मुखगमनं । इत्यमरभरतौ ॥

अभ्यवहारः, पुं, (अभि + अव + हृ + भावे घञ् ।) भक्षणं । आहारः । इति हेमचन्द्रः ॥

अभ्यवहृतं, त्रि, (अभि + अव + हृ + क्तः ।) भुक्तं । खादितं । इत्यमरः ॥

अभ्यसनं, क्ली, (अभि + अस + ल्युट् ।) अभ्यासकरणं । पौनःपुन्येन करणं चिन्तनञ्च । यथा,—
"स्यादभ्यासोऽभ्यसनेऽन्तिके" । इति मेदिनी ॥
(अभ्यासः । पौनःपुन्येनैकक्रियाकरणं । पुनःपुनः व्यावर्त्तनम् ।
"विद्यामभ्यसनेनेव प्रसादयितुमर्हसि" ।
इति रघुः ।
"स्वाध्यायाभ्यसनञ्चैव वाङ्मयं तप उच्यते" ।
इति गीता ।)

अभ्यसूया, स्त्री, (असु उपतापे हिंसायाञ्च, कण्ड्वादित्वात् यक् + भावे अ स्त्रियामाप् ।) असूया । गुणेषु दोषारोपणं । यथा । "चैत्रस्य दानं तामसं" । इत्यमरटीकायां भरतः ॥ ("अनिर्व्वृतं भूतिषु गूढवैरं सत्कारकालेऽपि कृताभ्यसूयम्" । इति भट्टिकाव्ये" । ईर्ष्या । विद्वेषः । औद्धत्यादन्यगुणादीनामसहिष्णुता ।
'कैनाभ्यसूया पदकाङ्क्षिणा ते ।
नितान्तदीर्घैर्जनिता तपोभिः" ।
इति कुमारसम्भवे ॥
"प्रत्यासत्तस्त्वयि करधि स्यादनन्याभ्यसूयः" ।
इति मेघदूते ।)

अभ्याकाङ्क्षितं, क्ली, (अभि + आ + काङ्क्ष + भावे क्तः, इदित्वान्नुम् ।) मिथ्याभियोगः । इति शब्दरत्नावली ॥ मिछादाओया इति भाषा ।

अभ्याख्यानं, क्ली, (अभि + आ + ख्या + ल्युट् ।) मिथ्याभियोगः । मिथ्याविवादः । शतं मे धारयसीत्यादि मिथ्योद्भावनं । इत्यमरभरतौ ॥

अभ्यागतः, पुं, (अभि + आ + गम् + कर्त्तरि क्तः ।) अतिथिः । इति हेमचन्द्रः ॥ "स च ज्ञातपूर्व्वगृहागतः" इति श्रीधरस्वामी ॥
"बालो वा यदि वा वृद्धो युवा वा गृहमागतः ।
तस्य पूजा विधातव्या सर्व्वत्राभ्यागतो गुरुः" ॥
इति हितोपदेशे ।)

अभ्यागमः, पुं, (अभि + आ + गम् + अप् ।) समीपं । मारणं । युद्धं । वैरं । अभ्युत्थानं । इति विश्वः ॥ (घातः । प्रहारः । शत्रुता । विरोधः । समीपं । अन्तिकं । सन्निधानं ।
"अभ्यागमो विरोधाभिघाताभ्युद्गमनान्तिके" । इति मेदिनी ॥ सम्मुखागमनं । उपस्थितिः ।
"का त्वं शुभे कस्य परिग्रहो वा
किं वा मदभ्यागमकारणं ते" ।
इति रघुवंशे ।)

अभ्यागारिकः, त्रि, (अभ्यागारे तद्गतकर्म्मणि व्यापृतः, ठन् तस्य इकः ।) कुटुम्बव्यापृतः । पुत्रदारादिपोषणव्यग्रः । इत्यमरः ॥

अभ्यादानं, क्ली, (अभि + आ + दा + भावे ल्युट् ।) आरम्भः । इत्यमरः ॥ प्रथमारम्भः । इति रायमुकुटः ॥

अभ्यान्त, त्रि, (अभि + आ + अम + कर्त्तरि क्तः इड्भावः, पक्षे अभ्यमितः ।) रोगी । इत्यमरः ॥

अभ्यामर्दः, पुं, (अभ्यामृद्यतेऽत्र, अभि + आ + मृद + आधारे घञ् ।) संग्रामः । इत्यमरः ॥

अभ्याशः, त्रि, (आभिमुख्येनाश्यते व्याप्यतेऽनेन, अशू व्याप्तौ करणे घञ् ।) समीपं । इत्यमरटीकायां रायमुकुटः ॥

अभ्यासः, पुं, (आभिमुख्येनास्यते क्षिप्यते, असुक्षेपे कर्म्मणि घञ् ।) अभ्यसनं । आवृत्तिः । इति मेदिनी ॥ शराभ्यासः । तत्पर्य्यायः । खुरली २ योग्या ३ । इति त्रिकाण्डशेषः ॥ समीपे त्रि । इत्यमरः । चित्तस्यैकस्मिन्नभ्यन्तरे बाह्ये वा प्रतिमादावालम्बने सर्व्वतः समाहृत्य पुनः पुनः स्थापनमभ्यासः ॥ यथा,—
"अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छाप्तुं धनञ्जय" ।
इति भगवद्गीताटीकायां नीलकण्ठः ॥

अभ्यासादनं, क्ली, (अभि + आ + सद + णिच् + ल्युट् ।) निःशङ्कीकरणाय शत्रुभिर्दीयमानः प्रहारः । शत्रुसम्मुखगमनं । इत्यमरभरतौ ॥

अभ्याहारः, पुं, (अभि + आ + हृ + भावे घञ् ।) अभिहारः । चौर्य्यं । इत्यमरटीका ॥ (अभिग्रहणं । भोजनं । आहारः ।)

अभ्युत्थानं, क्ली, (अभि + उत् + स्था + भावे ल्युट् ।) गौरवं । इति हेमचन्द्रः ॥ आसनादेरुत्थानं । यथा,—
"यदा यदा च धर्म्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।
अभ्युत्थानमधर्म्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहं" ॥
इति श्रीभगवद्गीता ॥ (ख्यातिः । कीर्त्तिः । यशः । गौरवेणोत्थानादिना प्रत्युद्गमनं । "अलमलमभ्युत्थानेन, ननु सर्व्वस्याभ्यागतो गुरुरिति भवानेवास्माकं पूज्यः" । इति नागानन्दः ।
"नाभ्युत्थानं क्रिया यत्र नालापा मधुराक्षराः ।
गुणदोषकथा नैव तस्य हर्म्ये न गम्यते" ॥
इति पञ्चतन्त्रे । अभ्युदयः । अभ्युन्नतिः ।
"नवाभ्युत्थानदर्शिन्यो ननन्दुः सप्रजाः प्रजाः" ॥
इति रघुवंशे । सूर्य्योदयः । उदयः । उद्भवः ।)

अभ्युदयः, पुं, (अभि + उत् + इन् + अच् ।) इष्टलाभः । विवाहादिः । इति आभ्युदयिकशब्दार्थे श्राद्धतत्त्वं ॥ सर्व्वतोभावेनोदयः । अर्थाद्धनजनादिवृद्धिः । यथा,—
"राजन्नभ्युदयोऽस्तु वल्लनकवे हस्ते किमास्ते तव श्लोकः कस्य कवेरमुष्य ललितस्तत् पठ्यतां पठ्यते । किन्त्वासामरविन्दसुन्दरदृशां द्राक् चामरान्दोलनादुद्वेल्लद्भुजवल्लिकङ्कणझणत्कारः क्षणं वार्य्यतां" ॥ इत्यस्य पूर्व्वार्द्धं वल्लनकविकर्णाटराजयोर्वाक्यं शेषार्द्धं कालिदासस्य ॥ (उन्नतिः । समृद्धिः ।
"विपदि धैर्य्यमथाभ्युदये क्षमा सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः" । इति हितोपदेशे । पराक्रमः । वीर्य्यं । प्रभावः । "यद्वाऽरुदद्वाभ्युदयानुजीविनो यदुप्रवीराः" । इति भागवतपुराणं ।)

अभ्युदितः, त्रि, (अभि + उत् + इन् + क्तः ।) यस्मिन् सुप्ते सूर्य्य उदेति सः । सूर्य्योदयकालशायी । इत्यमरः ॥ उदयप्राप्तः । यथा,—
"माघे मासि रटन्त्यापः किञ्चिदभ्युदिते रवौ ।
ब्रह्मघ्नमपि चाण्डालं किं पतन्तं पुनीमहे" ॥
इति तिथ्यादितत्त्वं ॥ (अभितः सर्व्वतः उदतिशयेन इतं गतं प्रातर्विहितं कर्म्मास्मादिति व्युत्पत्त्या सूर्य्योदयकाले निद्रया अननुष्ठिततत्कालोचितक्रियाकलापः ।)

अभ्युपगतः, त्रि, (अभि + उप + गम् + क्तः ।) स्वीकृतः । अङ्गीकृतः । इति हेमचन्द्रः ॥
("प्रियाभ्युपगते राज्ये पाण्डवा मधुसूदन ।
जिताः शकुनिना राज्यं तत्र किं मम दुष्कृतं" ॥
इति महाभारते । समीपागतः । अन्तिकसमागतः । अनुमितः । निर्द्धारितः । सिद्धान्ततया निरूपितः । सदृशीभूतः । सन्निकृष्टः ।)

अभ्युपगमः, पुं, (अभि + उप + गम् + भावे अप् ।) स्वीकारः । इत्यमरः ॥ निकटागमनं । इति मेदिनी ॥ (अङ्गीकारः । प्रतिज्ञा । "प्रसीदेति ब्रूयामिदमसति कोपे न घटते करिष्याम्येवं नो पुनरिति भवेदभ्युपगमः" । इति रत्नावली । अनुमतिः । अनुमोदनं ।